

APORIJE ZBOG KOJIH SE BIBLIJSKI PRIJEVODI RAZLIKUJU

Boris Beck, Zagreb

Sveučilište Sjever
Koprivnica
e-mail: boris.beck.zg@gmail.com

UDK: 22.014 : 801.73
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 10/2013.

Sažetak

Prevođenje Biblije složen je proces jer fiksiranu jezičnu komunikaciju drevnog Bliskog istoka uvodi u suvremeno društvo gdje se diskursi uvelike razlikuju od onih u kojima je sveti tekst nastao. Različiti prijevodi u istom jeziku rezultat su nerješivih aporija unutar samog procesa prevođenja, odnosa prevodilaca prema jeziku i značenju, izboru teorije prevođenja, odnosu prema kontekstu nastanka Svetog pisma te vanjskim okolnostima organizacije prevodilačkog procesa. Dok za poteškoće oko razumijevanja jezika, kulturnog konteksta i komunikacijskih situacija biblijskog svijeta moderni prevodilački alati nude standardizirana rješenja, postoji dijapazon dinamičkih i funkcionalnih teorija prevođenja koje omogućuju razne verzije prijevoda, čime se dovodi u pitanje prevlast pa i poželjnost tradicionalnog biblijskog stila. Metoda doslovnog prevođenja postala je problematična zbog teško razumljivih tekstova koje bi proizvodila, ali ni ona ne prevodi sve, nego dijelove izvornika cenzurira. Dinamičke metode katkad začude svojim eksperimentima, ili razočaraju banalnim rezultatima, no nezamjenjive su ako želimo doista razumjeti što u Bibliji piše. Rezultat je paradoksalna situacija da od jednog svetog teksta na kraju nastaju mnogi, također sa statusom svetog.

Ključne riječi: Biblija, teorije prevođenja, biblijski stil, komunikacija, kontekst, poruka.

UVOD

Prevođenje Biblije neodvojivo je od kršćanstva. Naime, ni Kur'an ni Tora ne prevode se na isti način na koji se prevodi Biblija – za muslimane i židove samo izvornik ima status svetog teksta. To znači da vjernik tih vjera mora ili naučiti sveti jezik ili za značenje svetog teksta mora pitati kvalificiranu osobu koja zna sveti jezik i smije tumačiti sveti tekst.

U kršćanskom svijetu, međutim, svaki se prijevod Biblije naziva *Svetim pismom*. Hrvatska tradicija prevođenja Svetog pisma seže još od svetih Ćirila i Metoda, a do danas je na njemu sastavljeno trinaest kompletnih prijevoda.¹ Kontinuitet prevođenja, brojnost biblijskih prijevoda i širina uporabe učinili su ih duboko prisutnima u hrvatskoj kulturi, a u novije doba prevođenje se veoma intenziviralo – 19. stoljeće dalo je četiri potpuna prijevoda, 20. stoljeće pet, a sam početak ovog stoljeća dao je već tri; paralelno se dva starija prijevoda – *Zagrebačka Biblija* i *Šarićeva* – redigiraju te nude u obnovljenom jezičnom ruhu.

Suvremeni čitatelj, dakle, može isti biblijski redak pronaći u različitim prijevodima i ustanoviti da je preveden različito, što nerijetko izaziva zbunjenost – nije li Božja poruka jedna i nedvosmislena? Svrha je ovog članka pokazati nekoliko jezičnih i društvenih mehanizama što utječu na nastanak različitih prijevoda, a različitost nastaje ovisno o odnosu prevodilaca prema jeziku i značenju, izboru teorije prevođenja, odnosu prema kontekstu nastanka Svetog pisma te vanjskim okolnostima organizacije prevodilačkog procesa.² Sve su te aporije prisutne ne samo u suvremenim izdanjima nego i u povijesnim, te su trajni suputnici svih prijevoda Svetog pisma. Zbog toga je nužno da ih i prevodioci i čitatelji budu svjesni. Na taj će način prvi moći čvršće definirati svoj pristup, a drugi će znati što i koliko mogu očekivati od svakog pojedinog prijevoda.

BIBLIJSKI I MODERNI JEZIČNI NAZORI

Prijevod *Novi svijet*, koji su 2006. objavili Jehovini svjedoci, predstavlja se kao “točan i razumljiv”,³ što je tipična pretenzija

¹ Uz razne prijevode Novog zavjeta, na hrvatskom postoji trinaest kompletnih prijevoda Svetog pisma: Kašić (1625; 1999), Katančić (1831.), Škarić (1858./61.), Šulek (1877.), Rešetar (1895.), Sović (1929./32.), Šarić (1941./42.; 1959.; 2007.), *Zagrebačka Biblija* (1968.), Dretar (1998.), Đaković (2000.), *Novi svijet* (2006.), *Franjevačka Biblija* (2010.) i *Varaždinska Biblija* (2012.), s time da su hrvatskim čitateljima dostupni i prijevod Karadžić/Daničić (1895) te Biblija objavljena 2013. u Sarajevu (izdavač TDP); recepciju svetopisamskih tekstova olakšavaju i novi mediji njihova širenja – od radija i televizije do CD-a, interneta i iPod-a.

² Naime, “treba znati da ne mogu postojati vječni prijevodi koji će vrijediti za svako vrijeme i za sve skupine slušatelja i čitatelja, jer se mijenjaju spoznaje o načinu prevođenja, recepcije unutar čitalačkoga kruga i komunikativnost prijevoda s obzirom na vrijeme i prostor”. Lujčić, Božo, 2007. “Lingvističke teorije prevođenja i novi hrvatski prijevod Biblije”. *Bogoslovska smotra* 292/1, str. 61

³ *Biblija Novi svijet*. 2006. <http://www.jw.org/hr/izdanja/biblija/> (pristup 05. 12. 2013.).

suvremenih prijevoda.⁴ Ispunjavanje zahtjeva točnosti izdavač naglašava da svoje korisnike uvjeri kako doista čita Bogom nadahnuti sveti tekst, a razumljivost, jednostavnost, jasnoća i prirodnost trebali bi omogućiti tome tekstu da dopre do što šireg kruga čitatelja. Što se pak događa kad se zahtjevu točnosti ne može udovoljiti na razumljiv način, ili kad se zahtjev razumljivosti suprotstavlja točnosti, o tome se, nažalost, ne raspravlja nigdje u izdavačkim pripomenama ni u prijevodu *Novi svijet* ni u Bibliji iz Sarajeva.

Točnost i razumljivost jezika, međutim, današnje su preokupacije čitatelja i prevodilaca Biblije, dok je tema jezika u Bibliji puno složenija. Dovoljno je spomenuti da i Ivanovo evanđelje i Knjiga Postanka počinju na isti način: Bog stvara svijet riječju, a Isus se i identificira s Riječi po kojoj je sve nastalo. Riječ se ondje ne promatra kao nešto točno ili netočno, odnosno kao nešto razumljivo ili nerazumljivo, nego kao stvaralačka snaga ili biće. Da izgovorena riječ može mijenjati stvarnost, pokazuje moderna teorija govornih činova J. L. Austina.⁵ Prema njegovim uvidima osobe koje predstavljaju određenu vlast – primjerice suci, časnici, dužnosnici, svećenici – svojim iskazima, ako su izrečeni u skladu s njihovim ovlastima i na propisan način, mijenjaju društvenu stvarnost. Doista, tek jedna rečenica suca uzrokuje da osuđenik provede godine u zatvoru, predsjednik države može objaviti rat, a matičar proglašava dvije osobe mužem i ženom, iz čega za njih nastaje niz pravnih obaveza.

Osim zakonodavnih tekstova ideja svjetotvornosti obuhvaća i književnoumjetničke tekstove. Književnoumjetnički tekstovi, naime, svojom organizacijom uspostavljaju jedinstven sustav označavanja koji ne mora referirati ni na što u stvarnosti – oni stvaraju svoju vlastitu stvarnost, koja se može tumačiti samo iz nje same. Sveza Biblije i teorije govornih činova je, dakle, višestruka: Bog, koji je nadahnuo Sveto pismo, govornim činom, tj. svojom riječju, stvara sve što postoji; Biblija, kao Božja riječ u užem smislu, također je govorni čin, koji proglašava svoj autoritet nad stvarnošću.

Osim te svjetotvorne uloge jezika, u Bibliji se javlja još jedna veoma bitna uloga, a to je imenovanje bića, stvari i pojava. Naime, Adam na početku Knjige Postanka naziva svaku životinju njezinim

⁴ Na sličan način Biblija izdana u Sarajevu 2013. u *Uvodu* tvrdi da je pisana "jasnim, jednostavnim i prirodnim" jezikom (str. 8).

⁵ Usp. Austin, J. L. 1990. *How To Do Things With Words*. Oxford University Press. Oxford.

imenom – što bi moglo značiti da ime sadrži nešto od biti stvari.⁶ Za razliku od biblijskog nazora o svjetotvornoj riječi, koji ima paralele u modernim teorijama, ideju da riječ sadrži trag stvari, moderne jezične teorije ne prihvaćaju. Prema strukturalističkoj teoriji svaki jezični znak čini izraz i sadržaj, odnosno označitelj i označenik,⁷ a znakovi se organiziraju prema dvama načelima – kombinacijom i selekcijom.⁸ Prema tome, svaki je znak sastavljen od drugih znakova ili se pak pojavljuje u kombinaciji s drugim znakovima. Kombinacija “znači da svaka jezična jedinica služi istodobno kao kontekst jednostavnijim jedinicama i/ili pak svoj pravi kontekst nalazi u kakvoj složenijoj jezičnoj jedinici”.⁹ Drugo je načelo organizacije selekcija, pri čemu izabiranje znači da se jedna alternanta zamijeni drugom “koja joj je s jednog motrišta jednakovrijedna, a s drugog različna”.¹⁰ Jezik se tako pokazuje ne kao nešto izravno povezano sa stvarnošću, nego kao niz hijerarhijski poredanih znakovnih struktura pri čemu strukturu više razine čine odnosi uspostavljeni u jedinicama niže razine.¹¹

Unatoč tim prevladavajućim teorijama, ideja da bi označitelj trebao sadržavati nešto od označenoga, živa je u francuskom prijevodu Biblije Andréa Chouraqui.¹² Tipičan je primjer Chouraquijeve prevodilačke metode način na koji zamjenjuje riječ *milosrđe* u dosadašnjim prijevodima – on na tom mjestu vidi sliku maternice koja obavlja nerođeno dijete.

Iz hebrejske imenice *reham* (maternica; množ. *rehamim*) izvedeni su prijevodi Božjeg atributa milosrđa i samilosti i u Tori i u Kur'anu (arapska riječ *harahman*, milosrđe, također znači: maternica), a tako i dvojakost njezina značenja. Tako npr. u Psalmu 51. tu imenicu nalazimo u pozadini prijevoda prvog retka: “[Smiluj mi se, Bože], po milosrđu svome, po velikom smilovanju

⁶ O tome vidi opširnu raspravu u: Eco, Umberto. 2004. *U potrazi za savršenim jezikom*. HENA COM. Zagreb.

⁷ Ta se teorija izvorno detaljno opisuje u knjizi: De Saussure, Ferdinand. 2000. *Tečaj opće lingvistike*. ArTrezor naklada i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

⁸ Jakobson, Roman i Halle, Morris. 1988. *Temelji jezika*. Globus. Zagreb.

⁹ *Ibid*, str. 58

¹⁰ *Ibid*.

¹¹ Ta se teorija izvorno predstavlja u knjizi Hjelmsov, Louis. 1980. *Prolegomena teoriji jezika*. GHZ. Zagreb.

¹² Cjeloviti francuski tekst prijevoda Biblije i Kur'ana Andréa Chouraqui može se vidjeti na ovoj stranici: *La Bible Chouraqui*. <http://nachouraqui.tripod.com/id91.htm>; za raspravu o njegovim prevodilačkim metodama vidi: Chouraqui, André. 2005. *Deset zapovijedi danas*. Konzor. Zagreb.

...” Chouraqui to mjesto prevodi: “[Miluj me, Elohime], milovanjem svojim; mnoštvenošću maternica svojih” (...) U svakoj suri Kur’ana i u svakoj riječi izgovorenoj u ime Allaha, mora prethoditi formula koja postojano naglašuje Allahovo milosrđe: “U ime Allaha, Milostivog i Samilosnog [materničnoga i materničjega: Sura 1, 1-6]. Prijevod s *Milostiv i samilostan* kao *maternični* i *materničji* označuje dvojakost Božjeg milosrđa: ono je prema svijetu poput maternice prema ljudskom biću, a ujedno u sebi sadrži sva moguća svojstva i značenja maternice: nježnost, zaštitu, bezuvjetnost.¹³

Chouraqui, dakle, nije zadovoljan riječju *milosrđe* jer nije tvorena od riječi *maternica* kao riječ u hebrejskom izvorniku – zbog toga tvori novu, vlastitu riječ, *maternični*, te upozorava čitatelja da se ta nova riječ ima rabiti u značenju *milosrdni*. Da bi se razumjela osebnost tog pristupa, potrebno je osvijestiti razliku između semantičkog i tvorbenog značenje riječi. U mnogim se riječima ta značenja poklapaju, pa je tako *plivač* osoba koja pliva, *vozač* osoba koja vozi, a *pjevač* osoba koja pjeva. No katkada se ta dva značenja ne poklapaju. Primjerice, *krojač* je osoba koja i *kroji* i *šije*, ali riječ je tvorena samo od glagola *krojiti*. Dapače, za osobu ženskog roda toga zvanja postoje dvije riječi – *švelja* i *krojačica*; iako je tim dvjema riječima tvorbeno značenje različito, semantičko im je isto.

Razlikovanje tvorbenog i semantičkog značenja ima veze s pripoviješću o Adamu. Mi semantičko značenje razumijemo bez obzira na tvorbeno, i općenito se drži da ta dva značenja ne moraju biti povezana – iznimka su onomatopejske riječi koje u sebi mogu zadržavati trag zvuka na temelju kojeg su nastale (*pljusnuti*, *zijeovati*, *kukurijekati* i sl.). No čak i kod tih riječi izraz i sadržaj nisu povezani jednostavno i nedvosmisleno, a to se vidi po tomu što su onomatopeje različite u različitim jezicima (pa se tako svinja na latinskom glasala *ruf ruf*, a ne *rok rok*, kao na hrvatskom; engleski pijetlovi kukurijekaju *cock-a-doodle-doo*, a ne kukuriku kao hrvatski itd.).

Mi razumijevamo riječi na temelju uporabe, bez obzira na tvorbu, a Chouraqui to izvrće: na temelju tvorbenog značenja stvara se nova riječ čiju je semantiku potom potrebno objasniti. Takav prijevod očito otežava razumijevanje, ali otvara nove mogućnosti za tumačenje: Vrhunac Isusove nježnosti njegova je smrt na križu. On umire iz nježnosti i najnježnije moguće. S nježnošću gleda u one koji ga razapinju da bi ih razgolitio do njihove vlastite nježnosti.

¹³ Brnčić, Jadranka. 2010. “Maternica Božja”. Članak u internetskom časopisu *Spiritus movens*. url: http://spiritus-movens.puh.hr/index.php/duhovna_praksa/maternica_bozhja (pristup 05. 12. 2013.).

Isus istu, božansku nježnost osjeća prema onima koje ostavlja i prema onima koji ga razapinju. Duboko je dirnut: i doslovno – trnjem, čavlama i kopljem koji ga probadaju, i osjećajno – manjkom one ljubavi u ljudi koji ga okružuju a kakvu on sam osjeća. Taj ga manjak probada gorče od koplja te nemoćan biva ranjen nježnošću koju sam iskazuje. No, ni sebe ni svoje ne oslobađa te rane, nego ju prigrljuje. Njegova je smrt porođajna bol po kojoj izlazimo iz maternice pravednosti i ulazimo u maternicu milosrđa.¹⁴

Ako je cilj laka i široka razumljivost, on očito ne može biti dosegnut Chouraquijevom metodom: ta čitatelj bi se morao uživjeti u ideju da se Bogu obraća kao divovskoj maternici te da meditira o sebi kao biću zatvorenom u njoj, biću koje očekuje rođenje. S druge strane, metafora Boga kao majčinskog bića u tom prijevodu stoji nasuprot očinskoj metafori koja izaziva prevladavajuću predodžbu o Bogu kao muškom biću. Riječ je, dakle, o značajnoj prevodilačkoj inovaciji, koja zahtijeva i nova teološka tumačenja – a takva tumačenja mogu u budućnosti potkrijepiti takvu inovaciju ili ju pak osporiti.

U svakom slučaju, postupak prevođenja koji čuva etimologije i tvori nove riječi na njihovu temelju, kako bi se oživjele pretpostavljene slike, može voditi u osebujno umjetničko djelo, no ono može postaviti takve visoke zahtjeve za čitatelja da bi se u praksi moglo pokazati kao posve nepraktično za, primjerice, pastoralnu uporabu Svetog pisma. Takav pristup prevođenju obrnut je od modernog iskustva da značenje riječi nije u etimologiji, nego u upotrebi – jer značenje riječi nije u rječniku, nego su riječi iz jezika ušle u rječnik. Štoviše, fokusiranost na riječi vodi u lingvistiku riječi, tj. *leksikalizam* koji svodi jezik (*language*) na jedinicu riječi, u njezinim sukcesivnim serijama, i često identificira značenje, u njegovoj osamljenosti, s podrijetlom, uzimajući etimologiju za “pravo značenje”.¹⁵

Jezik je, međutim, neodvojiv od društvenosti. Budući da jezični znakovi potječu iz jezičnog sustava “vjerovat ćemo da su svima jednako na raspolaganju, da sa sobom nose potencijalno društveno iskustvo”.¹⁶ Dok jezični znak u jeziku kao sustavu ne ovisi o referentu – jer je definiran samo izrazom i sadržajem te može biti posve arbitraran¹⁷ – u komunikaciji to ne vrijedi. Veza

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Meschonnic, Henri. 2004. “Prevoditi književnost”. Tema 5/6, str. 95.

¹⁶ Velčić, Mirna. 1991. Otisak priče. *Intertekstualno proučavanje autobiografije*. August Cesarec. Zagreb, str. 15.

¹⁷ Usp. De Saussure, Ferdinand. 2000. *Tečaj opće lingvistike*. ArTrezor naklada

između plana izraza i plana sadržaja u jezičnom znaku određena je “u okviru jezičnog sistema i u okviru makar potencijalne komunikacijske veze sa sugovornikom”,¹⁸ zbog čega jezični znak “stječe svoju realnu znakovnost jedino ako prihvatimo zajedno s njim i društveno determiniranu konvenciju o njegovoj vrijednosti”.¹⁹

To što Chouraqui želi prekinuti upravo tu društvočnost jezika, te stvoriti novi jezik, zapravo je na tragu tradicionalnih biblijskih prijevoda koji su stvorili posebnu kategoriju riječi: biblizme. Biblizam je riječ koja se tipično nalazi u Bibliji i koja često ondje ima značenje kakvo nema izvan nje. Primjerice, *mrmljati* samo u Bibliji znači *prosvjedovati* ili *rogoboriti*, dok u običnoj jezičnoj uporabi znači *govoriti tiho* i *nerazgovijetno*. Biblija je također puna pokušaja da izraz riječi poveže s njenim sadržajem – pa je tako Adam *Zemljan*, a Eva *Čovječica* – što je na tragu već iznesenog prevodilačkog nastojanja da se sačuvaju etimologije. Nadalje, prevodioci Biblije skloni su i davanju neobičnih značenja običnim riječima, kao što je glagol *upoznati* (hebr. *jada* u Post 1,4 itd.) za koji samo hebraisti znaju da u sebi skriva značenje spolnog čina, dok običan čitatelj to mora nekako naslutiti. *Mrmljati*, *Zemljan*, *Čovječica* i *upoznati* – iako im je razlog nastanka različit – nazivaju se *biblizmima*. Biblizmi i Chouraqui imaju isti cilj: razgraničiti jezik Biblije od svakodnevnog jezika. Svaki prevodilac mora odgovoriti na tu dvojbu – hoće li koristiti riječi u njihovu uvriježenu značenju ili će svojim prijevodom razbijati jezične konvencije zajednice za koju prevodi. O njegovoj odluci ovisi koliko će i kome prijevod biti razumljiv.²⁰

Ukratko, prevodiocima kakav je Chouraqui, a i većina dosadašnjih prevodilaca na hrvatski, “u procesu prevođenja na prvome i jedinome mjestu [je] ishodišni tekst”,²¹ ali to nije jedina prevodilačka pozicija. Božo Lujić suprotstavlja joj situaciju u kojoj se prevoditelj odmiče od ishodišnog teksta i pokušava autora tog teksta preko prijevoda suočiti sa suvremenim čitateljem.

i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

¹⁸ Škiljan, Dubravko. 1990. “Sloboda jezika”. U: Pupovac, Milorad. 1990. *Politička komunikacija*. August Cesarec. Zagreb, str. 9.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Umberto Eco kaže da proces prevođenja “znači razumjeti unutarnji sustav nekog jezika i strukturu nekog teksta danog u tom jeziku, i stvoriti dvojnika tekstualnog sustava koji (...) može kod čitatelja proizvesti slične učinke”, ali i da “ovisi o ciljevima koje prevoditelj sebi postavlja”, *Otprilike isto. Iskustva prevođenja*. Algoritam. Zagreb, str. 16.

²¹ Lujić, Božo. 2007. “Lingvističke teorije prevođenja i novi hrvatski prijevod Biblije”. *Bogoslovska smotra* 77/1, str. 62.

Posljedica takvoga načina prevođenja bio bi konačan prijevod koji bi bio razumljiv i jasan, ali ne bi bio usko leksički nego funkcionalno vjeran ishodišnom tekstu. (...) U takvom dinamičnom, komunikativnom ili funkcionalnom prijevodu naglasak je znatno više usmjeren na *doživljaj čitatelja*, dok je u prijevodu koji se isključivo oslanja na tekst interes usmjeren na postizanje *spoznaje kod samoga prevoditelja*.²²

Na taj način nastaju tzv. dinamički prijevodi koji pokušavaju učiniti sveti tekst komunikativnijim, tj. oživjeti kontekst izvornog teksta i prisposodobiti ga suvremenom kontekstu. Primjerice, ovako glasi početak Evanđelja po Marku u jednom od hrvatskih dinamičkih prijevoda:

Ovdje počinje divna vijest o Isusu Kristu, Božjemu sinu. U knjizi koju je napisao prorok Izaija, Bog je najavio da će poslati svoga Sina na zemlju, no najprije će doći poseban glasnik, da pripravi svijet za njegov dolazak. "Ovaj će glasnik živjeti u goloj pustinji", pisao je prorok, "javljat će da svi trebaju ispraviti svoj život i biti spremni za Gospodinov dolazak." Taj glasnik je bio Ivan Krstitelj.²³

Prevodilac je intervenirao s vrlo praktičnim nakanama: deiksa *ovdje* razjašnjava pomalo krnji početak izvornika; riječ *evanđelje* prevedena je kao *divna vijest*; pretpostavlja se da čitatelj ne zna da postoji određena knjiga koju je napisao Izaija; utvrđuje se vremenski slijed: prvo je Bog nešto rekao Izaiji, pa je to Izaija napisao, pa će se to obistiniti; zagonetan izraz "glas viče u pustinji" pojašnjava se na sljedeći način: riječ je o čovjeku koji živi u pustinji i koji javno govori određene važne stvari (pa se precizira čak i pojam pustinje); uspostavlja se uzročno-posljedična veza između proroštva i pojave Ivana Krstitelja. Komunikacija čitatelja i teksta znatno je olakšana, ali valja imati na umu da takav pristup otvara i niz novih problema.

²² *Ibid.* 63.

²³ *Evanđelje koje je napisao Marko*. 1981. Duhovna stvarnost. Zagreb; isti redci u *Zagrebačkoj Bibliji* glase ovako: "Početak Evanđelja Isusa Krista Sina Božjega. Pisano je u Izaiji proroku: Evo šaljem glasnika svoga pred licem tvojim da ti pripravi put. Glas viče u pustinji: Pripravite put Gospodinu, poravnite mu staze! Tako se pojavi Ivan: krstio je u pustinji i propovijedao krst obraćenja na otpuštenje grijeha" (Mk 1.1-4). Tu se vide i zamke prevelikog pojednostavnjivanja: za izraz koji je suvremenim govornicima hrvatskog jezika u velikoj većini posve nerazumljiv („krst obraćenja na otpuštenje grijeha“) nije u dinamičkoj varijanti ponuđena nikakva zamjena.

KOMUNIKACIJA I KONTEKST

Ako prevodilac prevodi riječ za riječ (glagolsko vrijeme za glagolsko vrijeme i sl.), skida sa sebe odgovornost za nerazumljivost prijevoda i prebacuje je na čitatelja. Ako pak želi u prijevod uključiti razumijevanje društvenog konteksta u kojem je nastao tekst, mora donijeti odluku hoće li i u kojoj mjeri konzultirati izvore izvan samog svetog teksta. Jezik je povlašten medij komunikacije jer "nijedan semiotički kôd nije tako eksplicitan i artikuliran u izravnoj ekspresiji značenja, znanja, mišljenja i različitih društvenih vjerovanja kao prirodni jezik".²⁴ Ipak, "pojam informacije ne možemo ograničiti na spoznajni aspekt jezika".²⁵ Riječ je o kontekstu koji nam pomaže da shvatimo poruku određenog teksta.²⁶

U ekstremnim slučajevima, kada verbalna poruka govori jedno, a ton glasa i mimika drugo, pa i suprotno, kada je dakle riječ o "nekonzistentnim porukama",²⁷ primatelj poruke će stvarati dojmove više na temelju neverbalne komunikacije: riječi tada mogu činiti tek 7 % poruke, ton glasa 38%, a mimika i gestikulacija čak 55%. Iako je poruka Biblije konzistentna, te se sukladno tomu prenosi u potpunosti riječima, često prenosi informacije o komunikacijskoj situaciji. Primjerice, u Lukinu evanđelju informirani smo o načinu govora čovjeka s duhom nečistog đavla: on je *povikao u sav glas* (3,33); Zaharija se *prepao* (1,12), Marija *smela* (1,29), pismoznanci su bili *zaneseni* (2,47), a Isusovi roditelji *zapanjeni* (2,48), iz čega možemo donijeti zaključak o njihovu izrazu lica; geste su pogotovo važne za biblijskog pisca: Zaharija je Isusa *primio u naručje* (2,28), Isus se nad Petrovu punicu *nadvio* (3,39), Petar je *pao do njegovih nogu* (4,8); katkad je i odjeća rječita ako je neobična, a Ivan Kristitelj nije bio odjeven poput drugih (Mk 1,6). Biblijski je pisac očito bio svjestan da je za shvaćanje

²⁴ Van Dijk, Teun A. 1998. *Ideology*. Sage Publications. London, str. 192.

²⁵ Jakobson, Roman. 2008. *O jeziku*. Disput. Zagreb, str. 110.

²⁶ Ovdje se ne razmatra pitanje razumijevanja samog hebrejskog teksta. Za razliku od prijevoda u prošlosti koji su rađeni iz latinskog, u Hrvatskoj danas postoji niz hebraista i grecista tako da točnost prijevoda općenito nije upitna. Osim toga, prevodiocima su lako dostupni brojni suvremeni prijevodi na razne svjetske jezike kao i niz priručnika koji raspravljaju o teškim i spornim mjestima. Dakako, ako bi prevodilac prevodio bez znanja jezika izvornika, ili bez konzultacije drugih prijevoda i priručnika, nastao bi težak poremećaj u prenošenju biblijskog teksta.

²⁷ Usp. Mehrabian, Albert. 1971. *Silent Messages*. Wadsworth. Belmont.

punog značenja napisanoga nužno poznavati i kontekst u kojem se radnja odvijala.

Nema sumnje da informacije o tonu glasa, izrazu lica, držanju tijela, odijevanju i ponašanju nadopunjuju i potvrđuju izrečeno. To je važno jer vjernik čita Sveto pismo kao potpunu i dovoljnu informaciju o spasenju. Čim u pomoć čitatelju dolaze povijest i njezine pomoćne znanosti poput kronologije ili arheologije, čitatelj počinje gledati u svete događaje mimo svetog teksta. Iako se čini da korištenje sekundarnih izvora pomaže razumijevanju svetog teksta, zapravo dolazi do ukidanja tog teksta – mi ga odmičemo i pokušavamo pristupiti događaju kao takvom.

Primjerice, Abraham od Hetita Efrona pokušava najprije kupiti samo spilju u Makpeli da bi pokopao svoju ženu Saru, ali Efron inzistira na tome da Abraham kupi i polje na kojem je spilja, što se na kraju i dogodi. Postoji tumačenje tog razgovora da je to zato što je kod Hetita porez na zemljišne transakcije plaćao onaj koji bi kupio ili zadržao veći dio terena.²⁸ Prema tom tumačenju i Hetit i Abraham su nastojali izbjeći plaćanje poreza, da bi na kraju cjenkanja Abraham popustio i kupio sve. Bez obzira na to je li ta teorija točna, ostaje činjenica da toga nema u svetom tekstu. Ako bi prevodilac ubacio u prijevod bilo što od toga, on bi barem djelomice ukinuo sveti tekst.

Zagonetnost komunikacijske situacije očituje se, primjerice, i u Knjizi o Ruti. Rutin postupak, kada noću dolazi Boazu na gumno i legne uz njegove noge dok on spava, uobičajeno se tumači kao iskaz podložnosti posve lišen seksualnih konotacija. Takvo je tumačenje, međutim, u suprotnosti s opisom Rutinih priprema (pranje, dotjerivanje) i Boazovim upozorenjem da krišom napusti gumno, jer ukazuje na to da je ondje učinila nešto što nije u skladu s javnim moralom. No kad bi se posredstvom arheologije čak i otkrili običaji tog doba, veliko je pitanje koliko se na temelju tih otkrića smije intervenirati u ono što je napisano.

Prevodilac mora odgovoriti na pitanje što se dogodilo na gumnu da bi to mogao prevesti, slično kao što mora odlučiti jesu li Hebreji na izlasku iz Egipta prešli *Crveno more* ili *More trske*.²⁹ Odabir jednoga isključuje drugo, koje eventualno može biti spomenuto u bilješkama – ali upravo su bilješke ono što dinamički prijevodi nastoje u najvećoj mogućoj mjeri smanjiti, pa i posve izbjeći. Sličan je primjer s početka Lukina evanđelja, gdje je Lukino

²⁸ Forum o raspravi na tu temu, primjerice, na <http://www.traed.net/beginningchapter23.html> (pristup 05. 12. 2013.).

²⁹ Sarajevska Biblija (TDP, 2013) odlučila se za rješenje *Tršćano more*.

obraćanje Teofilu još jedna komunikacijska situacija za koju nema konteksta. Luka, naime, svoj spis počinje riječima:

Pošto sam sve, od početka, pomno ispitao, naumih i ja tebi, vrli Teofile, sve po redu napisati da se tako osvjedočiš o pouzdanosti svega u čemu si poučen (Lk 1.3-4).

Mi međutim ne znamo ništa o Teofilu, ne znamo odakle se Luka i on poznaju, a ne znamo ni zbog čega Luka baš njemu piše o Isusovu životu. Kad bismo znali barem nešto od toga, možda bismo na drugi način čitali i to evanđelje ili barem neke njegove dijelove. U svakom slučaju, znali bismo prevesti navedeni redak. Naime, on se može i drugačije prevesti, kako svjedoči najnoviji slovenski dinamički prijevod:

Spoštovani gospod Teofil! (...) Da pa se boste lahko popolnoma prepričali o zanesljivosti vsega, kar ste slišali, se mi je zazdelo prav, da tudi sam natančno raziščem vse od začetka in Vam o tem napišem urejeno poročilo.³⁰

U izvorniku ne postoji opreka *ti / Vi* koja postoji u hrvatskom (i slovenskom). Kada bi Luka i Teofil bili vršnjaci i prijatelji, Luka bi mu se (u hrvatskom prijevodu) obraćao s *ti*; ako bi Teofil bio stariji, ugledniji ili na višem položaju, jamačno bi početak pisma bilo pristojnije započeti s *Vi*. Zbog očitih iskaza poštovanja, slovenski prevodilac odabrao je formalnije obraćanje; hrvatski prevodioci tradicionalno odabiru neformalno. Važno je uočiti da su i jedni i drugi učinili izbor koji isključuje drugu mogućnost, a na temelju nedostatnih podataka jer ne znamo ništa o kontekstu dopisivanja.

PRIJEVOD BIBLIJE UNUTAR JAVNE KOMUNIKACIJE

U oba navedena dinamička prijevoda očita je odsutnost tradicionalnog biblijskog stila. Što se problema stila tiče, valja se podsjetiti da jezik u sebi sadrži pravila svojeg konstituiranja te da određuje koje jedinice smijemo koristiti u komunikaciji i u kojim kombinacijama, što sve zajedno čini jezičnu normu. Način, sredstva i postupke kojima govornici određenog jezika – unutar zadanog i mogućeg – odabiru i upotrebljavaju u govoru jezične jedinice, proučava, osim normativistike, i stilistika.

Odnos jezične forme i funkcije može se sažeti ovako: “Idealni su ciljevi standardnog jezika (...) minimalno variranje

³⁰ *Življenje z Jezusom. Nova zaveza v sodobnem jeziku*. 2012. Svetopisemska družba Slovenije. Ljubljana.

forme uz maksimalno variranje funkcija.”³¹ Funkcija se pak ostvaruje u svakom “prirodnom diskursu koji se odvija u stvarnoj komunikacijskoj situaciji koja mu podaruje stvarni kontekst i mogućnost referiranja”,³² a što se forme tiče, opis standardnog jezika nalazi se u normativnim priručnicima kakvi su gramatika, pravopis, rječnik i razni jezični savjetnici. Govornik dakle mora izabrati funkcionalan stil primjeren komunikacijskoj situaciji te ga ispravno koristiti kako bi došlo do sporazumijevanja, a opis stila naći će u gramatici³³ i u odgovarajućim priručnicima. S tim u vezi treba napomenuti da svaki govornik ima pravo na jezični izbor te da se u tome očituje njegova jezična kompetencija. Na analogan način može se govoriti i o stilističkoj kompetenciji koja ovisi o njegovom poznavanju različitih jezičnih potkodova, kao i uspješnom preključivanju s jednog potkoda na drugi, a također i njegovoj sposobnosti da prepozna stileme u nekom tekstu i pravilno odredi ‘stilski pasoš’ neke jezične jedinice.³⁴

Moderno društvo na velikom prostoru obuhvaća brojne pojedince, raslojene generacijski, profesionalno i na niz drugih načina, tako da broj komunikacijskih situacija, a s njima i nužnih funkcija, postaje golem te dolazi do raslojavanja jezika. Ta raslojenost jezika pokazuje da je jezik multifunkcionalno sredstvo, tj. da različitost životnih situacija zahtijeva različitost jezika kojim komuniciramo,³⁵ zbog čega se “običava govoriti o funkcionalnim stilovima, pri čemu se misli na jezične podsustave koji se međusobno razlikuju po nekim prepoznatljivim funkcijama”.³⁶ Jedan od tih podsustava jest biblijski stil, koji se kroz povijest formirao kao poseban kôd za prevođenje Svetog pisma.

Naime, suvremeni se jezik raslojava prostorno (zbog dijalekata) i društveno (po dobi, spolu i struci govornika). Svaki govornik koristi se različitim jezičnim varijetetima u različitim situacijama – a i jezik mu se mijenja kako stari. Raslojavanje jezika rezultat

³¹ Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom*. Disput. Zagreb, str. 22.

³² Zlatar, Andrea. 1989. *Istinito, lažno, izmišljeno. Ogledi o fikcionalnosti*. Hrvatsko filozofsko društvo. Zagreb, str. 28.

³³ Silić, Josip i Pranjaković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

³⁴ Katnić-Bakaršić, Marina. 2003. “Stilistika diskursa kao kontekstualizirana stilistika”. *Fluminensia* 2, str. 69.

³⁵ Usp. Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Disput. Zagreb, str. 38 i dr.

³⁶ Badurina, Lada i Kovačević, Marina. 2001. *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Izdavački centar Rijeka. Rijeka, str. 13-14.

je složenosti modernog društva. U prošlosti jezik nije bio toliko raslojen. Primjerice, redak iz 1 Kr 16,11 Biblija kralja Jakova iz 17. stoljeća prevodi onako kako nijedan današnji prijevod ne bi učinio:

And it came to pass, when he began to reign, as soon as he sat on his throne, that he slew all the house of Baasha: he left him not one that pisseth against a wall, neither of his kinsfolks, nor of his friends.³⁷

Izraz *pisseth* danas je previše vulgaran, pa taj redak u modernoj verziji Biblije kralja Jakova za američko tržište glasi ovako: *he left him not one that urinates against a wall*.³⁸ Tom je pristojnijem pristupu analogan i hrvatski prijevod iz 1968:

Čim je zavladao i sjeo na prijestolje, poubija svu obitelj Bašinu; nije mu poštudio ni što uza zid mokri, ni njegovih rođaka ni prijatelja.

Revidirana verzija Biblije kralja Jakova iz 2000. godine potpuno uklanja trag moguće nepristojnosti i kaže: *he left him not one single male*.³⁹ Isto stoji i u Šarićevu prijevodu: *ne ostavi ni jednoga koji je bio muškoga roda*.

Riječ je o srazu kultura: ono što je za biblijskog pisca bila bezazlena perifraza za osobu muškog roda (koja se od žena razlikuje po načinju mokrenja), danas je tabuizirano i u svijesti čitatelja nespojivo s uzvišenošću biblijskog stila – zbog čega se u prijevodima ublažava ili posve cenzurira. Biblijski stil, kao funkcionalni podstil hrvatskog jezika, uklapa se u učenje o figurama stare retorike:

U temelju učenja o figurama u staroj retorici bila je ideja o općeprihvaćenom dobrom stilu, o takvom načinu izražavanja koji sam po sebi znači ujedno i umjetničku vrijednost, te je čitav sustav figura, zajedno s učenjima o književnim vrstama, kompoziciji i vrstama stilova, zapravo sustav normi prema kojima je trebalo pisati ili govoriti kako bi se postigao željeni učinak.⁴⁰

Ono što mi nazivamo biblijskim stilom, uvelike je stil prijevoda koji su se jedan na drugi nadograđivali stoljećima. Biblijski se stil tako uspostavio kao kôd koji na razini morfologije obilježuju aoristi, imperfekti i historijski prezent, na razini sintakse brojne postpozicije i povezivanje rečenica veznikom *i*, a na razini leksika

³⁷ King James Bible (Cambridge Edition).

³⁸ American King James Version.

³⁹ King James 2000 Bible.

⁴⁰ Solar, Milivoj. 1997. *Teorija književnosti*. Školska knjiga. Zagreb, str. 90.

sinonimi, arhaizmi i biblizmi.⁴¹ Da taj kôd nije nepromjenjiv, argumentirao je Jerko Fućak 1991. u članku „Imperfekti i aoristi u hrvatskim prijevodima Novoga zavjeta“⁴² navodeći autore koji su smatrali da su spomenuta glagolska vremena bila zastarjela već u 19. stoljeću; unatoč tomu, u *Zagrebačkoj Bibliji* ima ih mnoštvo, samo u Ezekijelu na stotine.⁴³

Biblijski stil prijevoda toliko je čvrsto povezan s idejom prevođenja Svetog pisma, da se čak i najnoviji prijevodi, koji se proklamiraju kao “razumljivi”, njime ekstenzivno koriste. Primjerice, prijevod *Novi svijet* gotovo je identičan četrdeset godina starijoj *Zagrebačkoj Bibliji*:

Riječi onoga koji narod poučava, sina Davidova, kralja u Jeruzalemu. “Ispraznost nad ispraznostima!” kaže onaj koji narod poučava, “ispraznost nad ispraznostima! Sve je ispraznost!” Kakva je korist čovjeku od svega truda njegova kojim se trudi pod suncem? Jedan naraštaj odlazi, drugi naraštaj dolazi, a zemlja ostaje zauvijek. Sunce izlazi, sunce zalazi i onda hita onamo odakle izlazi. Vjetar ide na jug i okreće se na sjever. Neprestano se u krug vrti i svome se kruženju vjetar vraća.⁴⁴

Misli Propovjednika, Davidova sina, kralja u Jeruzalemu. Ispraznost nad ispraznošću, veli Propovjednik, ispraznost nad ispraznošću, sve je ispraznost! Kakva je korist čovjeku od svega truda njegova kojim se trudi pod suncem? Jedan naraštaj odlazi, drugi dolazi, a zemlja uvijek ostaje. Sunce izlazi, sunce zalazi i onda hiti svojem mjestu odakle izlazi. Vjetar puše na jug i okreće se na sjever, kovitla sad ovamo sad onamo i vraća se u novom vrtlogu.⁴⁵

Odakle ta tvrdokornost biblijskog stila? Razbijanje njegovih uzusa nije bezazlen pothvat. Naime, značenje teksta u svijesti čitatelja ne proizvode samo riječi, nego i sintagme i strukture u koje su riječi uključene. Ako napravimo neki drugi prijevod, koji

⁴¹ Prema: Pranjaković, Ivo. 2006. „Hrvatski jezik i biblijski stil“. U: *Raslojavanje jezika i književnosti. Zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole* ur. Krešimir Bagić. FF press. Zagreb, str. 23-32.

⁴² Navedeno prema Fućak, Jerko. 2005. *Prepoznavatelj riječi Božje. Biblija u našim rukama* priredio Mario Cifrak. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.

⁴³ Nekoliko primjera imperfekata samo iz prve glave Ezekijela u *Zagrebačkoj Bibliji*: bijahu, bijaše, bljeskahu, dizahu, idahu, idāše, imahu, imaše, kretahu, kretaše, okretahu, podizahu, pokrivalahu, promatrah, sijevahu sijevaše, spajahu, vraćahu...

⁴⁴ *Biblija Novi svijet*, Prop 1,1-6.

⁴⁵ *Zagrebačka Biblija*, Prop 1,1-6.

će se sastojati od nekih drugih riječi, sintagmi i struktura, taj će tekst očito proizvoditi neko drugo značenje. Već navedeni slovenski dinamički prijevod dosljedno kroz evanđelje provodi distinkciju *ti* / *Vi* pa se tako Ivanu njegovi učenici obraćaju sa “Gospod učitelj”, a Petar kaže Isusu: “Ne ukvarajte se z mano, spoštovani Gospod.” Ta prijevodna inovacija, međutim, kolidira s molitvom Oče naš u kojoj je zadržano obraćanje Ocu s *ti*: “Oprosti nam grehe, ki smo jih storili”; zanimljivo je da se s *ti* Isusu obraćaju i demoni (“Kaj se mešaš v naše zadeve, Jezus iz Nazareta?”) i Sotona: “Če si vendar Božji Sin ukaži temu kamnu, naj se spremeni v hrano.”

Tradicionalni nazori da se Biblija prevodi riječ po riječ, polazili su od pretpostavke da je prevođenje usporedivo s matematičkom funkcijom preslikavanja u kojoj za svaki *x* u jeziku izvorniku uvijek postoji jedan i samo jedan *y* u jeziku na koji se prevodi. Međutim, katkad tog *y* uopće nema, a u navedenom slučaju su čak dva – *ti* i *Vi*. Ideja da se učenici obraćaju Isusu s *Vi* ne čini se lošom dok se čitaju samo njihovi dijalozi, ali stvara poremećaj u cijelom tekstu evanđelja i izaziva nepredviđene teološke prijevode: kako se obraćati Ocu? kako se demoni obraćaju Isusu? Jezik je često nepredvidljiv u svojim učincima: u hrvatskom i slovenskom nastaju nepredviđene komplikacije, a u engleskom i francuskom ne bi bilo problema – u engleskom zato što opreka *ti* / *Vi* ne postoji, a u francuskom zato što se vjernici Ocu u molitvi Oče naš obraćaju s *Vi*.⁴⁶

SVETI TEKST I KNJIŽEVNOST

Jezik – kao sustav znakova koji služi verbalnoj komunikaciji – podvrgnut je pravilima svojeg vlastitog sustava, ali se odvija i unutar određenih uvjeta komunikacije.⁴⁷ U svakom činu verbalne komunikacije pošiljalatelj šalje poruku primatelju, a da bi ona bila djelotvorna, traži kontekst koji je shvatljiv primatelju i koji je ili verbalan ili se može verbalizirati. Nadalje, nužan je i kôd koji je u cijelosti ili dijelom zajednički pošiljalatelju i primatelju poruke (odnosno koderu i dekoderu poruke), a kao konačni uvjet komunikacije navodi se kontakt: fizički kanal i psihološka veza pošiljalatelja i primatelja tijekom slanja i primanja poruke. Iako

⁴⁶ Usp: *Hallowed be Thy Name. Thy Kingdom come. Thy Will be done* (engleski) i *Que votre nom soit sanctifié. Que votre règne vienne. Que votre volonté soit faite* (francuski).

⁴⁷ V. Jakobson, Roman. 2008. *O jeziku*. Disput. Zagreb.

svaki govorni događaj ima svih šest čimbenika, neki od njih mogu pretežati, a u tom slučaju ističe se i specifična funkcija jezika.

Ako preteže orijentacija prema kontekstu, riječ je o denotativnoj, odnosno referencijalnoj funkciji jezika. Orijetacija na pošiljatelja, pak, iskazuje se kao emotivna ili ekspresivna funkcija jezika jer izražava govornikov stav o onom što govori. S druge strane, usmjerenost na primatelja naziva se konativnom funkcijom, čiji su tipični gramatički oblici vokativ i imperativ, a takve poruke “nisu podložne provjeri istinitosti”,⁴⁸ što je povezano s već spomenutom teorijom govornih činova. Nadalje, moguća je još usmjerenost na kontakt, tj. fatička funkcija, koja služi “ustpostavi, produženju ili prekidu komunikacije”⁴⁹ te usmjerenost na kôd (metajezična funkcija ili funkcija tumačenja) i usmjerenost na poruku radi nje same, što predstavlja poetsku funkciju jezika i prevladavajuću funkciju u svim verbalnim umjetnostima.

Svjetotvornost književnومjetničke riječi naglašena je u zadnjoj funkciji, a inzistiranje na poruci kao takvoj naglašava prva funkcija. U pravilu, književna djela ne mogu se prevesti u sažetu i nedvosmislenu poruku, a Sveto pismo za vjernike može – to je poruka spasenja. No poruka koja donosi spasenje dana je u obliku književnog teksta – pripovijesti, mitova, poezije, pisama, izreka i najrazličitijih drugih žanrova – koji svojim strukturama i asocijacijama čini tu poruku mnogoznačnom. Jedan od ciljeva dinamičkih prijevoda je upravo sužavanje asocijacija.

Primjerice, u prethodno navedenom ulomku dinamičkog prijevoda Evandjelja po Marku sve su izvorne figure uništene. Metafora “lica” nije nikako prerečena na hrvatski; metafore “pripremanja puta” i “poravnanje staze” prevedene su kao “ispravljanje života” i bivanje “spremnim za Gospodina”; metonimija “glas koji viče” također je nestala. Spasenjska poruka u tom je ulomku nedvosmislena: Isus dolazi, kao što je prorok Izaija navijestio, a Ivan poziva na obraćenje bez kojega se Isusa ne može primiti. No radikalni pristup u dinamičkom prevođenju uvelike briše književne osobine teksta. Metafore lica, puta i glasa – koje se javljaju na niz mjesta u Bibliji i o kojima su proučavatelji napisali brojne knjige – shvaćaju se kao nepotreban šum u komunikacijskom kanalu te se rutinski zamjenjuju nedvosmislenim izrazima.⁵⁰

⁴⁸ Jakobson, Roman i Halle, Morris. 1988. *Temelji jezika*. Globus. Zagreb, str. 110.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ “Iskustvo je pokazalo da je tradicionalni pristup prevođenju “znatno više prikladan za *znanstveno-istraživačke* svrhe, a (...) dinamični – za *liturgijsko-pastoralnu* i *misijsku* uporabu”, Lujić, Božo. 2007. “Lingvističke teorije

U takvom svođenju višeznačnoga književnog teksta na puku poruku skriva se zamka: naime, postavlja se pitanje kakva je i čija ta poruka. Dosad iznesene aporije bile su vezane uz pitanja teksta i njegova tumačenja, a prevođenje se promatralo kao jednostavan verbalni čin. Međutim, prevođenje Biblije velik je i skup izdavački pothvat, koji ujedinjuje naručitelje, financijere, izdavače, organizatore, prevodioce, redaktore, urednike, konzultante i vjerske vlasti – niz onih koji taj verbalni čin organiziraju, reguliraju, nadziru i prenose dalje.⁵¹ Okolnosti nastanka prijevoda Biblije mogu biti zamršene, pa čak i dramatične,⁵² i mnoge nam osobine teksta mogu ostati nerazumljivima ako ih ne poznajemo. U najmanju ruku, svaki novi prijevod nužno mora imati financijera, odnosno za nj je zainteresirana određena vjerska zajednica, a to se može odraziti i na tekst. Primjerice, u prijevodu Jehovinih svjedoka Zaharija ulazi u “svetište Jehovino” (Lk 1.9), a ne u “Svetište Gospodnje” kao u *Zagrebačkoj Bibliji*; također, Isus je obješen na “stup” (Dj 5,30), a ne na drvo (križa). U Bibliji koju je 2013. izdao nakladnik TDP Sarajevo Ivan Krstitelj naziva se *Ivan Umočitelj*, čime se očito želi nastaviti na anabaptističku tradiciju gdje se odrasli krste uranjanjem (tj. umakanjem u vodu).⁵³ Tekst prijevoda tako povratnom spregom opravdava teologiju zajednice koja ga je proizvela: zajednica opravdanje svoje prakse može u svakom trenu potvrditi biblijskim navodom.

ZAKLJUČAK

Problemi u prevođenju Biblije izviru iz konteksta u kojem je ona nastajala i iz odnosa same Biblije prema jeziku, kao i iz konteksta u kojem se prevodi te iz prevodiočeva odnosa prema jeziku.⁵⁴ Biblija često inzistira na etimologijama te čuva ideju da

prevođenja i novi hrvatski prijevod Biblije”. *Bogoslovska smotra* 77/1, str. 63; to je zbog toga što se dinamički prijevodi razumiju bolje od tradicionalnih dok ih se sluša, a također ih lakše razumiju oni koji o vjeri imaju malo ili nikakvo predznanje.

⁵¹ Van Dijk, Teun A. 2003. “Ideologija i diskurs”. Barcelona, Ariel Lingüistic, rukopisni prijevod Ana Čavar.

⁵² Vrlo lijep prikaz nastanka *Zagrebačke Biblije* vidi u: Knezović, Katica. 1998. “Zagrebačka Biblija (1968-1998) - I. dio”. *Obnovljeni život*. 53/2, str. 107-129,

⁵³ *John the Immerser* uobičajeni je naziv za Ivana Krstitelja među anabaptističkim zajednicama na engleskom govornom području.

⁵⁴ U ovom je radu apstrahiran problem jezične kompetencije prevodilaca, kako za jezike na kojima je Biblija napisana, tako i za jezik na koji se prevodi.

je značenje riječi neodvojivo od njezine tvorbe. Takav jezični nazor potiče leksikalizam, tj. ideju da se tekst razumije kao skup riječi čija su značenja čvrsto utvrđena i zapravo prethode kontekstu u kojem su upotrijebljene; prevodilački rezultat leksikalizma su tzv. doslovni prijevodi.

Međutim, čitateljsko iskustvo, napose u moderno doba, pokazalo je da se takvi prijevodi slabo razumiju, zbog čega ih je potrebno ponovno prevoditi, bilo usmeno ili pismeno. Ali kada se čitatelj nakon čitanja nerazumljivog prijevoda obrati za savjet jezičnom i/ili teološkom stručnjaku, koji mu potom posreduju onaj aspekt prijevoda koji smatra najprikladnijim, to znači da mogućnost različitih prijevoda i dalje postoji – samo je prikrivena u umu stručnjaka.

Kako bi se taj proces tumačenja razotkrio i demistificirao, u novije vrijeme pristupilo se izradi prijevoda koji će biti razumljivi recipijentu – i otada se njihov broj u svijetu povećava, ovisno o broju tumačenja i vrsti čitatelja. Na tragu suvremenih jezičnih teorija koje tumače da značenje riječi proizlazi iz konteksta, pojačalo se zanimanje za istraživanje kako biblijskih konteksta, u kojima je sveti tekst nastao, tako i suvremenih konteksta, u kojima se sveti tekst čita. Prevodioci stoga više nisu zaokupljeni time da za svaku riječ izvornika nađu (a po potrebi i izmisle) riječ u prijevodu, nego pokušavaju naći suvremeni kontekst za onaj biblijski – sve u želji da ne prevode riječi, nego tekstove.

Glavna dvojba biblijskih prevodilaca danas je izbor prevodilačke teorije, odnosno odluka da njihov prijevod bude više usmjeren na tekst (tradicionalni pristup) ili na čitatelja (dinamički prijevodi). U prilog tradicionalnom načinu prevođenja govori to da čitatelji Biblije već poznaju vokabular, terminologiju i sintaksu dosadašnjih prijevoda (ono što nazivamo *biblijskim stilom*) te da bi ih novosti zbunile, a možda i odbile od čitanja; također, dinamički prijevodi često dodaju ponešto u tekst, preskaču karakteristična biblijska ponavljanja i izbjegavaju metafore, što ih čini neprikladnima za ozbiljnije proučavatelje Svetog pisma.

S druge strane stoji evidentna činjenica da djeca, mladi i odrasli koji nemaju poduku u vjeri vrlo teško razumiju tradicionalne prijevode pa se onda postavlja opravdano pitanje čemu raditi prijevode koje potom treba ponovno prevoditi. Iz svega iznesenog o crtavaju se dvije glavne skupine mogućih prijevoda: tradicionalni, za stručnjake i osobe poučene u vjeri, te dinamički, za vjersku

pouku i za javno čitanje (primjerice, u liturgiji).⁵⁵ Suvremena praksa, međutim, pokazuje da i unutar tih skupina postoje raslojavanja. Na jednom su polu prijevodi koji nastavljaju i čak potenciraju tradicionalni pristup te kuju nove riječi kako bi se sačuvala etimologije, čime se dodatno sužava broj recipijenata (prijevod Andréa Chourauija, primjerice); na drugom su dinamički svetopisamski tekstovi koji su katkad suzdržani u prepričavanju (poput navedenog Evanđelja po Marku), a katkad vrlo hrabro eksperimentiraju (poput navedenog slovenskog Evanđelja po Luki); na pola su puta zastali prijevodi koji su proklamirano dinamički, a po stilu opaža se gotovo potpuna tradicionalnost, iako su zajednice koje ih objavljuju izrazito misijske (Jehovini svjedoci i najnovija Biblija izdana u Sarajevu, s biljegom anabaptističke teologije, primjerice).

Onkraj svih mogućih stilističkih i teoloških prijevora stoji jedna nesumnjiva činjenica, a to je da su se čitanja svakog postojećeg prijevoda ustalila. Na temelju njega proizvedene su mnoge studije, njegovo značenje je kontrolirano i ovjerovljeno, hermeneutika je "preuzela njegov smisao".⁵⁶ Nasuprot tomu, novi prijevod izaziva nesigurnost u čitatelja, a ta nesigurnost ne mora biti loša jer je izaziva pozornije čitanje svetog teksta preko kojega se katkada samo automatizirano prelazi. Osim toga, novi prijevod može nešto čitatelju pojasniti (primjerice ulogu Izaije i Ivana Krstitelja u naviještanju Isusa) ili barem razotkriti dotad neprimijećene nejasnoće (poput odnosa Luke i Teofila, kako je već navedeno).

Zaključno, ako je koji novi biblijski prijevod utemeljen na poznavanju biblijskih jezika, proučavanju biblijske povijesti i poznavanju suvremenog stanja jezika na koji se prevodi – pogrešno je pitati je li to pravi ili točni prijevod. Bolje bi pitanje bilo koji aspekt izvornika taj prijevod želi afirmirati.

Svakako bi bilo pogrešno paušalno odbijati novi prijevod u ime starog. Jer i najstariji prijevod jednom je bio nov.

⁵⁵ Oko prikladnosti dinamičkih prijevoda za (katoličku) liturgiju mišljenja su također podijeljena; liturgičari koji smatraju da liturgija mora biti izražena visokim stilom, zagovaraju tradicionalne prijevode za biblijska čitanja (što je u skladu s katoličkom tradicijom latinske liturgije i čitanja iz Vulgate koja će potom puku biti razjašnjena u propovijedi).

⁵⁶ Brnčić, Jadranka. 2012. *Svijet teksta. Uvod u Ricoeurovu hermeneutiku*. Naklada Breza. Zagreb, str. 259.

APORIA WHY BIBLE TRANSLATIONS DIFFER

Summary

Bible translation is a complex process because the fixed linguistic communication of the ancient Near East is introduced into modern society, where discourses differ greatly from those in which the sacred text originated. Different translations into the same language are the result of intractable aporia within the translation process, the attitude of translators toward the language and meaning, the choice of translation theory, the attitude toward the context in which the Scriptures emerged, and the external circumstances of the translation process. Modern translation tools offer standardized solutions to difficulties of understanding the language, cultural context and communicative situations of biblical world, but there is also a range of dynamic and functional translation theories allowing various versions of translation, which puts into question the supremacy and even the desirability of traditional biblical style. The method of literal translation has become problematic since it may produce the texts hard to understand, and even by that method not everything will be translated, but parts of the original are censored. However, the experiments of dynamic method sometimes come as a pleasant surprise or disappoint by trivial results, but dynamic method is indispensable if you really want to understand what the Bible says. The result is a paradoxical situation where of one sacred text many others arise, and they also have the status of the sacred.

Keywords: *Bible, translation theories, biblical style, communication, context, message.*